

Darko Darovec

VLIV GLOBÁLNÍ EKONOMIKY NA MIGRACI OBYVATELSTVA V NOVOVĚKÉ ISTRII

Ze slovinštiny přeložila: Jana Špirudová

Etnická podoba Istrie v. 17. století

Prospero Petronio, pro některé rodák z Piranu, pro jiné z Kopru – na základě předlohy o půlstoletí staršího popisu zajímavostí od novigradského biskupa Tommasiniho – poutavě líčí *gente* ‚národy‘, jež na tomto území roku 1681 žily. První a nejpočetnější byli Slované „*Schiavi*, jindy nazývaní *Slavi*“ (*schiaivi ch'altri chiamano Slavi*), kteří přišli z Dalmácie, respektive ze Sklavinie, antického Ilyrika: „národy silné a houževnaté“ (*popolli forti et atti alle fatiche*). Sídliili ve všech oblastech, takže slovanský jazyk se stal společným pro téměř veškeré obyvatelstvo a lidé v mnoha vesnicích vůbec neuměli italsky. Byli to převážně sedláci a rolníci, proto žili na venkově.

Další byli Karnijci: řemeslníci, kteří předli vlnu, tkali sukno a plátno pro běžnou potřebu a ovládali krejčovská, kovářská, obuvnická, kamenická a další odvětví rukodělné výroby. Díky svému racionálnímu založení si v poměrně krátké době po hmotné stránce polepšili, nebo dokonce zbohatli; byli příjemného zevnějšku a pro své kladné povahové vlastnosti byli zemi velmi prospěšní. Osídlovali větší vesnice, hrady a *terre* ‚města‘, nebyli však v tomto prostoru déle než Slované. Jim příbuzní byli Furlané, kteří měli svá domovská sídla nedaleko nich. Mnozí Furlané se v poměrně krátké době usadili na venkově, ve městech nebo v jednotlivých panstvích, kde si našli sezónní práci a poté se s výtěžkem vraceli domů.

Třetí *generatione* ‚skupina‘ byla z ostrova Grado; rybáři, odedávna uvyklí životu u moře a plavbě. Žili v přímořských oblastech, Umagu, Novigradu, Poreči, Vrsaru a všude, kde bylo možné prodávat ryby a obchodovat se sousedními Benátkami. Šlo o obyvatele, kteří se dokázali výstižně vyjadřovat jazykem podobným starému benátskému nářečí; stranili se hlučného života a o svých podnicích na moři se příliš nešířili. Mnozí z nich díky obchodu zbohatli, koupili si statky, spojili se s venkovany a stali se mešťany ve významných městech. Například v Novigradu bylo napočítáno 12 rodin (z celkového počtu 25), které přišly z Grada.

Čtvrtou skupinu tvořili noví obyvatelé z Albánie a jiných oblastí, obsazených Turky. Benátská republika je do země pozvala záměrně. Více než století byli z právního hlediska podřízeni rašporskému kapitánovi,

kromě těch, kteří žili na území Puly a byli stejně jako původní obyvatelé podřízeni místnímu *Provveditore*, generálnímu inspektorovi; proto nebyli závislí na vůli představených příslušného města či hradu.

V neposlední řadě tu bylo původní obyvatelstvo, pro něž je charakteristické, že následkem četných nemocí a válečných útrap nemělo více než dvoustleté kořeny. Za starousedlíky tak mohli být považováni i přistěhovalci z Florencie, Bergama, Benátek a jiných oblastí, kteří rychle zdomácněli.

V poslední válce s Turky (tzv. krétská válka 1645-1668) do Istrie přišli mnozí Morlaci, jak Benátčané říkali Valachům, převážně poslovanštělým obyvatelům Balkánského poloostrova, které převezli z Dalmácie a Albánie (k Albánii náležela také část černohorského přímoří). Leckdy kradli a vyvolávali nepokoje, ale jak se zdá, časem se uklidnili. Tolik Prospero Petronio.

Migrace a hospodářství

Pro istrijská města byla odlišnost od venkova konstitutivním prvkem, neboť město bylo od nepaměti specifickou aglomerací protikladnou venkovu; tato specifičnost byla způsobena přebytkem agrární produkce – město bylo spotřebitelem a současně místem směny přebytků a místem s odlišnou produkcí, která navenek reprezentovala a zároveň uspokojovala také venkov tohoto města (Rotar 1981:28).

Vedle hospodářského protikladu mezi městem a venkovem se to v Istrii projevuje také fenoménem asimilace, resp. integrace, neboť se změnou prostředí docházelo zároveň ke změně etnické příslušnosti a kulturních charakteristik městského a venkovského obyvatelstva (jazyka, obyčejů, způsobu odívání a chování).

Dichotomii vesnice/město lze v Istrii pozorovat už v době předřímské, v podstatě od vzniku měst. Zatímco istrijský poloostrov do 4. století př. n. l. osídlovaly různé ilyrské, keltské a také venétské kmeny, jež byly do příchodu Římanů v první polovině 2. století př. n. l. spojeny ve kmenovém svazu Histů, lze založení přímořských městských center připsat řeckým kolonistům.

Vzhledem ke střídání mocností ovládajících istrijský poloostrov zde v následujících stoletích byla značná fluktuace obyvatelstva; po Římanech (178 př. n. l.) přišli Gótové (476), po nich Byzantinci (539), pak Langobardi a Frankové (788), poté následovalo období feudální rozdrobenosti s přítomností vládnoucího německého živlu. Po celou dobu docházelo k emigraci do sousedních furlanských, karnských, italských,

dalmátských a řeckých zemí, stejně jako imigraci z těchto zemí do Istrie, a již od počátku 7. století začala postupná slovanská kolonizace, která do 14. (někde až do 17.) století nastolila novou kulturní, sociální a etnickou dichotomii mezi městem a venkovem. Slované do Istrie přicházeli ze severu a z východu a postupně se z okrajových oblastí istrijského Krasu dostávali do bezprostřední blízkosti měst (Grafenauer 1969:40-47).

Nelze zapomínat, že na dnešním istrijském venkově byla také vnitrozemská města, jež měla status *terra* ‚městského správního územního celku‘ i podobná privilegia jako větší přímořská města, v nichž sídlila biskupství (Koper, Novigrad, Poreč, Pula), a v době Benátské republiky měla své jmenované představenstvo – podesty – v benátské Velké radě i vlastní patricijské městské rady, například Piran, Izola, Milje (it. Muggia), Motovun, Oprtalj, Bale, Buzet, Buje atd. Přestože u nich z hospodářského hlediska nebyl protiklad město/venkov tak výrazný, rovněž v nich převažoval a asimiloval italský etnický živel. Istrijský venkov oproti tomu nabýval stále více slovanský ráz, což nám mimo jiné potvrzuje také benátský *revisor* ‚inspektor‘ Vito Moresini svým zápisem z roku 1560, v němž konstatuje, že na venkově v okolí Koprů „skoro všichni mluví slovansky a vůbec nerozumějí jinému jazyku“ (quasi tutti parlano schiavo, et non intendono gran fatto altra lingua) (Rel. 1890:73).

Od konce 13. století a v době následující (do roku 1420) se politická situace na istrijském poloostrově podstatně změnila. Benátská městská republika, která si již podřídila města v západní Istrii (Poreč 1267, Koper 1279, Piran 1283), urychlila svůj průnik na Východ, a tím městu na lagunách umožnila rychleji se rozvinout do podoby velkého obchodního centra mezi Východem a Západem, v tomto období získala převážnou část istrijského poloostrova, celé západní pobřeží Istrie až k Pule (1332) a po zániku světské moci akvilejského patriarchy (1420) také východní pobřeží po Labin a Plomin a Milje na severu, včetně poměrně rozsáhlých území, jež k těmto městům náležela ve vnitrozemí. Druhé mocnosti na poloostrově, Habsburkům (od roku 1374), tedy zbyla pouze centrální část v okolí Pazinu, tzv. Pazinské hrabství, a území některých menších feudálů v istrijském Krasu, včetně severovýchodního pobřeží od hradu Brseč a městečka Mošćenice po Rijeku.

Do konce 13. století již lze v Istrii zaznamenat velkou fluktuaci obyvatelstva, související s mnoha válkami, epidemiemi moru¹ a tyfu, zemětřeseními, záplavami, úmrtími na následky podchlazení a špatných hygienických podmínek. Jak ve své studii o moru ve Francii a Středozeří ukázal již Jean Noël Biraben, tyto činitele se neustále navzájem ovlivňovaly a vedly k cyklickému opakování katastrof. Stejně tak

hospodářské činitele, především obchod, který příznivě ovlivňoval přistěhovalectví, zatímco daně a finanční zatížení působily právě opačně, se odrazily na stavu migrace v Istrii ve zmíněném i následujícím období.

Kvůli podobným hrozbám se do Istrie uchylovali také lidé z jiných zemí; ve 13. a 14. století se sem dostali tzv. Arumuni, kteří utekli z oblastí dnešního jižního Srbska a Albánie před Tatary a usídlili se v severovýchodních částech ostrova. Ve stejné době se – ve snaze vyhnout se nepříjemnostem vojenského rázu či jiným podobným, případně kvůli výhodnějším životním podmínkám – na istrijský venkov stěhovaly také jednotlivé rodiny ze sousedních oblastí nebo z okolních zemí, které tvořily specifickou sociální skupinu – tzv. *vicini*; ti sem již tehdy přicházeli na základě zákupních smluv, většinou spojených se závazkem, že budou alespoň pět let žít a pracovat na přidělených pozemcích, proto u nich lze zaznamenat velkou fluktuaci (Klen 1969), nehledě na to však vesnice jako celek byly povinny platit stanovené dávky místním vládcům, feudálům, církvi nebo městům. Zvýšené dávky tak například byly roku 1394 důvodem odchodu veškerého obyvatelstva vesnice Vicinatus Sancti Petri poblíž Sv. Petra, která tehdy ležela na území Koprů (Schiavuzzi 1901:327).

V tomto období se zejména v zázemí románského města Koprů upevnila i slovanská/slovinská populace, což názorně ukazují tzv. agrární zákony (CDI, ad a.) pro obyvatelstvo venkova z doby kolem roku 1300, které ztotožňují Slované se sedláky, a zejména pak funkce kapitána Slovanů (*Capitaneus Sclavorum* – později v italštině *Capitano di Schiavi*) v zázemí města, o níž máme první zmínku z roku 1349 (srovnej Benussi 1893; Vilfan 1954; Darovec 1990:36-38). Koperský kapitán Slovanů odpovídal za všechny vesnice (Darovec 1990:40-44), které patřily městu Koper, v soudních, daňových a po určitou dobu také vojenských záležitostech, proto bychom jeho jmenování jen stěží mohli chápat jinak než jako doklad skutečnosti, že slovanský element tehdy představoval většinu obyvatelstva této oblasti, zvláště vezmeme-li v úvahu, že funkce v tomto či podobném rozsahu existovala dříve než v době, kdy se o ní poprvé zmiňují prameny.

Mezi slovinským venkovským obyvatelstvem bylo již tehdy mnoho přistěhovalců z chorvatských zemí a tyto migrace pokračovaly také v následujících stoletích (Štefanić 1956).

V severozápadní části Istrie se tedy již ve 14. století vytvářela pro Istrii charakteristická dichotomie (s národnostními akcenty) mezi městem a venkovem, neboť město asimilovalo nově příchozí nehledě na jejich původ k románskému či italskému a vesnice zase k slovanskému živlu; a

to na sever od Dragonji do slovinského, směrem jižním do chorvatského asimilačního okruhu. Tento případ ještě nebyl ve 14. století pro jižní Istrii typický, chorvatské etnikum zde dosud bylo v menšině, ale vydané historické prameny (Zjačić 1957) svědčí o tom, že se zde již trvale usídlilo. Z materiálů pocházejících z pulské kapituly (1349-71) vyplývá, že při vstupu do jednotlivých městských čtvrtí platili církevní dávky mnozí Slované a v okolních vesnicích žili další.

Zatímco migrace v předcházejícím období byly dobrovolné a spontánní, eventuálně k nim docházelo na přání místních vládců či měst, lze za první pokus o organizované osídlování istrijských měst a vesnic považovat dekret benátského senátu z roku 1376. Ten stanoví, že všichni, kteří se během jednoho roku trvale usadí v Istrii, budou v následujících pěti letech zbaveni všech břemen, a statek zůstane jejich dědičným vlastnictvím, avšak bez práva zcizení. Znění dekretu později přejímala také jednotlivá istrijská města, a tak uvolňovala do té doby značně přísná kritéria přijetí jednotlivců do měst a udělování tzv. měšťanských práv nehledě na majetek, což podstatně zlepšilo demografickou situaci v zemi, jež také v tomto století zažila četné epidemie moru (včetně evropského „černého“ moru roku 1348), války a běžné menší katastrofy. Od tohoto století k nim přibyla ještě další istrijská konstanta, malárie, jež byla v mnoha ohledech pro obyvatelstvo ještě osudnější, neboť vedle úmrtí měla leckdy za následek také chronickou pracovní neschopnost (Schiauzzi 1889).

Opatření zprvu přinesla dobré výsledky, neboť například Pula v polovině 15. století měla nejvyšší počet obyvatel, a to 4500, zatímco v následujících letech se jejich počet prudce snížil pod 1000 a až do poloviny 19. století tuto hodnotu nepřesáhl. Zdá se, že nejodolnější byl specifický rurální typ populace, který se věnoval zemědělství, ale své příbytky si budoval v městských centrech, nikoliv na venkově. Takové obyvatelstvo žilo ve městech Bale, Šišan, Vodnjan a v Rovinji, jenž byl od 13. do 15. století souvisle osídlen istrijsko-románským živlem; v těchto oblastech a dále také ve Fažaně a v Galižaně se dodnes zachovalo istriotské nářečí (původní istrijská románština), které jinde pod vlivem nových kolonizačních proudů nahradila benátská italština².

K nárůstu nebo alespoň udržování stavu populace ve 14. a 15. století přes zmíněné nepříznivé okolnosti nepochybně přispěla také poměrně dobrá hospodářská situace v zemi, neboť ve 14. století se do ní stěhovali mnozí Florentáné, kteří obchodními a průmyslovými, zejména však finančními a úvěrovými aktivitami napomohli rozvoji hospodářství ve městech. Po celou dobu sem vedle Furlanů a Karnijců přicházeli další

obyvatelé italských měst z Romagni a z Marek a samozřejmě také z Benátska. Benátčané nebo jejich poddaní z Lombardie, Bergama, Brescii a dalších měst si v Istrii i v dalších slovinských zemích kupovali statky a domy, věnovali se řemeslu a obchodu (Gestrin 1981). Povšimnout si jich lze také mezi místní šlechtou: např. v Kopru to byly rodiny Badoer, Barbo, Del Bello, Besenghi, Carpaccio, Contarini, Riva, Trevisan atd.

Vedle toho poměrně levně získávali pozemky, jak vyplývá například ze stížnosti obyvatel Kopru z roku 1597 kvůli záměru benátské správy konfiskovat pozemky, které byly staletí ve vlastnictví města, respektive jednotlivců. Pozemky, jež se měly stát společným majetkem koperské fiskální komory, tedy Benátek, dostávali totiž ve 14. století za 1 sold za pole do nájmu jednotlivci, kteří chtěli přijít do Istrie a usídlit se v ní a po staletí je pak obhospodařovali ke všeobecnému prospěchu (srov. SMi, 5, 81). „Istrie tehdy byla osídlena mnohem méně, než je dnes“, vysvětluje své posláním dr. Nicolò Manzuoli, který byl poslán do Benátek, aby si vyžádal odvolání konfiskačního rozhodnutí koperského podesty a kapitána Francesca Capella z 1. října 1595 pro všechny statky zapsané v dokumentech koperské fiskální komory, jež způsobilo nemalý rozruch. Manzuoli dále vysvětluje, že země je špatně osídlena „a je ve Vašem zájmu, aby byla osídlena, proto by byla spáchána velká křivda na lidech, kteří z neobdělávaných a zalesněných pozemků udělali úrodná pole, a to s velkým vypětím a za stálých nepříjemností na hranicích s cizími pány, Turky a *Arciducali* ‚arcivévodskými, tj. Rakušany‘, stavěli se na odpor jejich nepřátelským úmyslům, a vážený koperský správce komory by teď chtěl proti některým vlastníkům statků provádět opatření, jež rovněž nejsou v souladu s rozhodnutím z 31. října 1449, respektujícím dané podmínky. Proto by takové rozhodnutí podestovi způsobilo velkou škodu, vždyť se ani nezajímá podle Vaší rady, jaké jsou pravomoci města na těchto statcích“ (STKP 5:88). Avšak zamýšlené opatření bylo namířeno také proti prodeji pozemků a nemovitostí v pohraniční oblasti cizincům, zejména Kraňcům, k čemuž zřejmě nejednou docházelo, neboť na tuto skutečnost ještě roku 1652 benátský senát upozorňuje koperského podestu a uděluje mu pravomoc přísně trestat přestupky tohoto druhu (SM 15:339).

Benátčany ale přitahoval také obchod s vnitrozemím, především s habsburskými zeměmi, odkud přicházeli za účelem obchodu mnozí sedláci, nazývaní *Cranzi* ‚Kraňci‘ nebo podle svých oslů, na nichž přepravovali náklad, také *mussolati*. Ti do měst dováželi zvláště nadmíru potřebné obilí, které putovalo převážně do Benátek, sušené maso, kůže a nerostné suroviny, zajímaly je výrobky istrijských měst, sůl, víno, olej, a

své domácí feudály uspokojovali zámořským zbožím benátských obchodníků.

Obilí scházelo všem přímořským městům; dokázala ho vypěstovat pouze na několik měsíců. Stejně tak tato města neměla dostatečné podmínky pro chov dobytka, tudíž maso, respektive dobytek bylo zapotřebí dovážet. Dále měla příliš málo lesů a postrádala rovněž nerostné bohatství i další zboží, které v tomto období bylo ve vnitrozemí. Na významu tato města nabývala díky své zeměpisné poloze: dopravní trasy, jež vedly přes slovinské území a spojovaly středozevní a podunajský prostor se severojadranskými přístavišti, otvíraly cestu na velké trhy na pobřeží Jadranu a v Itálii (srov. Gestrin 1978a).

Benátčané po roce 1283, kdy si podrobili i Piran, nadále upevňovali své pozice v Istrii a poté, co akvilejský patriarcha roku 1420 pozbyl své světské moci, konečně získali vedle zbytku akvilejského panství v Istrii a Furlansku ještě Milje, a v Dolině (it. San Dorligo della Valle) se tak zcela přiblížili Terstu. Již od počátku 13. století se sice snažili získat pod svou svrchovanost Terst, který byl nebezpečným soupeřem benátským městům v Istrii a současně s politickým sjednocováním zázemí také stále větší hrozbou pro samotné Benátky, přesto však město, jež si do konce 13. století na terstkém biskupovi vymohlo samosprávu, až na několik kratších časových údobí (1202, 1370-81) všechny pokusy Benátek odrazilo. Po uzavření míru v Turíně (1381), jímž se ho Benátčané zřekli ve prospěch akvilejského patriarchy, se Terst pro nedůvěru ve vskutku již zcela oslabenou moc akvilejského patriarchy a ze strachu před Benátkami, ale také kvůli příslibu výhodných obchodů s vnitrozemím roku 1382 podruhé (1369 poprvé) definitivně podřídil Habsburkům, kteří tehdy již zcela opanovali vnitrozemí.

Ještě v první polovině 14. století Habsburkové zasáhli také do boje mezi mocnostmi v severním jadranském přímoří; po roce 1335 se opevnili ve vnitrozemí až po východní hranici Krasu. Své panství směrem k moři rozšiřovali především na úkor Akvileje. Na průnik směrem k moři kladl větší důraz Rudolf Habsburský, který se stal kraňským vévodou a na základě dědické smlouvy (1346) s istrijskou větví gorických hrabat napomohl pozdějšímu získání vnitřní Istriie (1374); Habsburkové se tak dostali do bezprostředního sousedství benátského panství (srovnej Štíh 1994).

Města pod nadvládou Benátek měla na tehdejší úroveň rozvoje námořní plavby lepší přirozená přístaviště a také byla z vnitrozemí mnohem lépe přístupná než rakouské pobřeží (Terst, Rijeka, Devin – it. Duino – a Štivan – it. San Giovanni di Duino). Politické síly přitom

rozhodujícím způsobem ovlivňovaly bezprostřední i nepřímé obchodování a stejně tak rozhodovaly o námořních aktivitách a úloze měst. Benátčané, kteří se ve vztahu k momentálně nejvýznamnější politické mocnosti ve vnitrozemí vždy snažili uplatňovat zásadu „svobody“ cest a obchodu, touto svou obchodní politikou na pevnině zvýšili význam istrijských přístavů jako center bezprostředního i nepřímého obchodu. Koper se od druhé poloviny 14. století stal na delší dobu nejdůležitějším místem obchodu s vnitrozemím. Právě díky této politice, jež vyplývala také ze zájmů samotných Benátek, Benátčané v Kopru a dalších podřízených městech zlomili odpor jejich obyvatel proti svému námořnímu monopolu.

Řadou opatření pozvedli Koper na první místo v rámci svých přístavů. Výstavbou nové silnice v roce 1361, která probíhala údolím Rižany směrem na Črni Kal a Klanec, a větší péčí o silnice vůbec, vytvářením lepších podmínek pro obchodníky a obchod, jako např. roku 1364 výstavbou velkého hostince (SMi 5:19), stejně jako zmírňováním poplatků za užívání cest, při němž zašli v úlevách tak daleko, že např. roku 1375 zcela odpouštěli mýtné u některých druhů zboží – oleje, vína, soli – všem, kteří přivezli obilí, mouku a jiné potraviny do Kopru (SMi, 5, 60), přitahovali Benátčané obchod do svého favorizovaného města. Zvláště významná opatření se týkala obchodu se solí. Tu vedle nerušené výroby v koperských solivarech (neplatilo to však pro piranské) dokonce dováželi odjinud. Dobře si totiž uvědomovali, že právě sůl může do značné míry nalákat dovozce z vnitrozemí, takže pak nebudou mít důvod jezdit jinam. Koper pro takové případy zvlášť stanovoval nižší ceny soli pro všechny ty, kteří přivezli obilí do města (SMi 1408. 19. 6.).

Následky této politiky se záhy projeví. Již roku 1364 jeden z pramenů hovoří o zvýšeném ruchu na nově vystavěné silnici; také později je silnice podél Rižany označována za důležitou pro obchod směrem z vnitrozemí do Kopru. Benátský dóže Francesco Foscari např. roku 1430 výslovně prohlásil, že po ní přicházejí *mussolati* neboli *Cranzi* – jak přepravce přijíždějící do přímořských měst s koňmi, osly a také *muši* ‚osly‘ (slovenské přímorské nářečí, pozn. překl.) označovaly benátské prameny – a prospívají tak městu (CDI 1430. 6. 7.).

S tímto provozem pravděpodobně souvisel vznik nové mýtnice v Klanci, která je poprvé zmiňována ve druhé polovině 14. století a při cestě do benátských istrijských měst fungovala společně s mýtnicí v Kačicích, postavenou o desetiletí dříve (srov. Gestrin 1972a). Obyvatelé Kopru za Zikmundovy války (1409-1420), v době dočasného úpadku obchodu, poté co se roku 1411 zcela přerušila výměna základních

životních potřeb s přímořskými, především benátskými městy, a roku 1413 bylo uzavřeno pětileté příměří mezi Zikmundem a Benátkami, získali dokonce monopolní práva na obchod s obilím, stanovovali jeho ceny a nutili k jeho prodeji přímo na místě.

Obchod s Kraňskem měl blahodárný vliv na rozvoj istrijského venkova a na jeho osídlování, neboť mnozí Kraňci se rozhodli natrvalo usadit, což některým z nich konečně umožnilo dosáhnout vzestupu na společenském žebříčku. S velkou pravděpodobností byl obchod v takovém rozsahu jako s Koprem provozován i s Piranem a Terstem, o čemž svědčí množství důkazů, jež v pramenech nacházíme už pro období dvacátých let 14. století. Již tehdy se totiž, stejně jako v Kopru, obchodníci z vnitrozemí usídlovali v obou městech, ať už jako *habitatores* ‚obyvatelé‘ (což byli – svým statutem – i venkované) nebo dokonce jako *cives* ‚měšťané‘, a také si zde kupovali majetky. V Piranu se v prvních dvou třetinách téhož století jednotliví přistěhovalci z Lublaně stávali dokonce *baroerij* či *birri* ‚biřici‘, kteří byli mimo jiné pověřeni výběrem dávek od okolního obyvatelstva, jako např. Nikolaj z Lublaně v letech 1331-1349, roku 1353 Konrad, syn kožešnického mistra Konrada z Lublaně nebo roku 1364 Matija, syn Mateje z Lublaně (Gestrin 1965:61). Faktor přitažlivosti byl významný zvláště v hospodářské oblasti, protože oproti poměrně tvrdým feudálním vztahům v Kraňsku a v Korutanech v zázemí přímořských měst převládaly zákupní vztahy, země byla pronajímána s podmínkou odvádění poloviny výnosu nebo na základě smlouvy o pasení dobytka, zvané *socida*. Nájemci byli tedy vázáni smlouvou, nebyli však zbaveni osobní svobody (Mihelič 1979).

Tuto obchodní činnost – byť od konce 16. století až do zániku Benátské republiky upadala – podestové istrijských měst ve svých zprávách benátským orgánům označovali za ústřední hospodářskou aktivitu v zemi. Typická byla především pro města na severu Istrie, Milje, Koper, Izolu a Piran, která od 14. do 16. století zažila největší rozkvět a populační přírůstek; Koper roku 1548 čítal kolem 10000 obyvatel (Rel. 1548) a Piran na konci 15. století (patrně i se svým zázemím) 7000 obyvatel (Semi 1991:153). Možná právě proto byla považována za zdravější oblast než jih Istrie. Už v druhé polovině 14. století Petrarca pozval Boccaccia do Kopru a do Terstu, protože tam údajně byl vynikající vzduch a živější prostředí (Schiavuzzi 1889:405).

Podpora pevninského obchodu s habsburskými zeměmi obyvatelé Istrie vedla do nových konfliktů a nejistot. Stejně jako si Benáčané nárokovali monopol na Jadranském moři, tak se Habsburkové od druhé poloviny 15. století snažili nastolit monopolní obchod s přímořskými

městy na pevnině, především prostřednictvím Terstu a částečně Rijeky. Vedle prosazování ambicí obou stran docházelo mezi dvěma evropskými velmocemi k neustálým konfliktům, což se nejmarkantněji projevilo, když roku 1463 došlo k tzv. válce s ligou z Cambrai (Rakousko, Španělsko, Francie, papežský stát), poté v období 1508-1516 a konečně také ve válce o Gradišku, jak byly nazývány ostré srážky v Istrii a Furlansku v letech 1616-1618, které byly pro Istrii a její hospodářskou a demografickou situaci v mnoha pohledech osudné.

Poté co si obsazením západoistrijských měst Benátská republika získala významné opěrné body na trase námořního obchodu do jiných středoziemních a levantských základů (až do počátku 16. století zcela kontrolovala dovoz zboží z Východu, které bylo určeno pro evropské trhy, a mezinárodní trh s vlastními a cizími manufakturními výrobky), došlo od třicátých let 16. století k úpadku hospodářské moci následkem zeměpisných objevů, přesunu světového obchodu na západní pobřeží Evropy a neschopnosti benátského hospodářství přizpůsobovat se nově vzniklým podmínkám. (Rozsáhle o tom pojednává literatura, srov. Bertoša 1978:11-19).

Benátské lodi, s výjimkou loďstva některých dalších italských městských států (Janov, Pisa) – se do té doby jediné téměř neohroženě pohybovaly po Středomoří a vzhledem k tehdejšímu navigačním možnostem pluly podle nejbezpečnějšího itineráře – směrem k západoistrijským přístavům, což byla první etapa jejich putování. Po překonání nebezpečného Kvarneru plavba pokračovala podél tehdejšího benátského pobřeží k Zadaru, Splitu a dále na jih, do Egejského, Jónského a Středoziemního moře, a nejednou i k černomořským přístavům na východě a ke Španělsku, Anglii, Vlámku a Nizozemí na západě. Poté se lodi a obchodní konvoje vracely stejnou cestou zpět. To bylo období, kdy benátské galéry při návratu z Bejrútu, Alexandrie, Kypru, Kréty, Southamptonu a dalších míst zastavovaly v Pule, Rovinji, Poreči, Piranu, Kopru, převážely zboží, jejich posádky opravovaly dosluhující vybavení a čekaly na příznivý vítr, aby s šikovnými *pedotti* ‚vůdci‘ přepluli *parenzanu* ‚porečskou trasu‘ – jak byla do té doby v námořnickém žargonu nazývána vzdálenost kolem 100 benátských mil z Poreče do Benátek.

Vedle běžného hladomoru a epidemií nemocí, které (až do propuknutí posledního moru v Istrii v letech 1630-32) přicházely v průměru každých 10-12 let (Schiavuzzi 1888), situaci od 16. století komplikovaly také mimořádně nepříznivé klimatické podmínky, záplavy a mrazy, jež v tomto období byly typické pro celý středoevropský prostor a někdy

bývají nazývány malou dobou ledovou (Le Roy Ladurie 1967), zejména však stále hlubší hospodářská krize Benátské republiky.

Tabulka 1 – Některé údaje o přírodních katastrofách většího rozsahu a epidemiích.

rok	sucho	bouřky	mrazy	špatná úroda	epidemie	vysoký výnos	drahota
1505-77 ³					14 epidemií moru		
1511		vysoké přílivy					
1546	*						
1548	*						
1554					Koper: mor		
1557					Piran: mor		
1559	*						
1561-62	*						
1571 ⁴						solí	
1573		víno, olej, sůl					
1599		vysoké přílivy					
1603		bouřky ⁵					
1621		*					
1630-32					mor		
1635					Vipava		
1648-50				solí, vína			
1652 ⁶				solí			
1666 ⁷				olej			
1676-77				olej			
1680					mor Lublaň ⁸		
1703 ⁹						solí	
1710 ¹⁰				olivy, vinná réva			
1713 ¹¹			olivy		hovězí dobytek		
1716-18						solí Piran ¹²	
1724	*(obilí)				uzavřené hranice ¹³		
1732	*	*			Dalm. ¹⁴		
1738					hovězí dobytek		

rok	sucho	bouřky	mrazy	špatná úroda	epidemie	vysoký výnos	drahota
1740				obilí			
1741				solí			
1744					Maď, Transyl.		
1748					hovězí dobytek		
1761			olivy, sůl				
1763	vinná réva	visoké přílivy ¹⁶			hovězí dobytek		
1764							nedostatek potravin ¹⁵
1764-66				solí			
1766				všeho			
1771				solí			
1774 ¹⁷							
1780				všeho	hovězí dobytek		
1781 ¹⁸							
1784				oleje			
1788	*				hovězí dobytek ¹⁹		
1795		saliny ²⁰		oleje			oleje

Pramen: pokud není uvedeno jinak, Rel.

Přestože Benátská republika už od doby, kdy získala výše zmíněné oblasti Istrie, vedla mimořádně omezující a monopolní politiku v námořním obchodě, tudíž pobřežní města, která již v předbenátském období navázala úzké obchodní styky s oblastmi u Jaderského moře, kvůli jejím opatřením mimořádně stagnovala ve svém vývoji, istrijská města až do dvacátých let 16. století nepodléhala větším hospodářským a populačním krizím. Z občasných otřesů, způsobených epidemiemi moru, poklesem počtu obyvatel, omezením dopravy a výroby se – stejně jako přilehlé vesnice – poměrně rychle vzpamatovávala.

Vzhledem ke všem uvedeným jevům a přesunu dopravních komunikací na Atlantik, objevení se konkurenční anglické, francouzské, španělské, portugalské a nizozemské flotily ve Středozeří a stále hlubším

tureckým vpádům krize postihla nejen benátskou metropoli, ale také istrijská města. Tak lze pozorovat, zprvu především na jihu Istrie, stagnaci, resp. prudký pokles (v 16. a 17. století) přírůstku obyvatelstva, jemuž nezabránila ani rozsáhlá kolonizační politika, spojená s velkým přesídlováním obyvatelstva z Balkánského poloostrova. Začala se objevovat rozsáhlá území s opuštěnými vesnicemi a neobydlenými prostory, která byla od 13. do 17. století typická pro celý západoevropský prostor. Názornou ukázkou tohoto procesu v Istrii nám nabízí právě území Puly, kde v dřívějším období bylo 72 vesnic, a roku 1583, kdy o tom při svém návratu z titulu istrijského inspektora Úřadu pro neobdělané pozemky informuje Marino Malipiero nadřízené benátské orgány, obyvatelstvo žilo už jen ve 12 vesnicích. (Podrobný popis situace podává Bertoša 1978:187-217).

Opuštěná místa tedy na území Puly tvořila téměř 82% kdysi obdělávaného povrchu. Benátské správci půdu prohlásili za státní, začali na ni usidlovat skupiny obyvatel, jež přicházely především z Dalmácie, Albánie, Bosny, a uložili jim obdělávat půdu ve lhůtě 3-5 let s tím, že od první poloviny 16. století byli na dobu 20 let zproštěni veškerých dávek. Přeprava se uskutečnila na státní náklady a pro příchozí byla vyhrazena také určitá finanční částka, již mohli za výhodných podmínek získat coby půjčku.

Ve druhé polovině 15. století k existujícím obtížím přibylo ještě jedno velké nebezpečí pro obyvatelstvo, které mělo za následek migrační vlny, jaké Balkánský poloostrov nezažil od stěhování národů na přelomu starověku a středověku. Na hranicích Evropy se totiž objevili Turci, na něž Benáťčané narazili ve svých državách v Řecku a Albánii již počátkem 15. století; první známý vpád přes Istrii do Furlanska je zaznamenán v roce 1469. Tyto nájezdy, spojené s plněním a pustošením, se s větší či menší intenzitou opakovaly až do roku 1499, a poté ještě několikrát v 16. století. Postihly především istrijský venkov (jak oblasti patřící k Benátkám, tak rakouské), protože pobřežní města byla relativně dobře opevněna a Turci²¹ se je ani nepokoušeli napadat. Přesto u lidí vyvolaly mimořádné obavy a dokud nebyla zřízena pevnější Vojenská hranice (1578), mnozí hledali útočiště v bezpečnějších krajích, zejména v Itálii²².

Chronologie migrací odpovídá chronologii tureckých nájezdů na benátská a rakouská hraniční území na severu Istrie a Furlanska, neboť obě ohrožené strany – Benátky a Rakousko – posílaly kolonisty právě do těchto oblastí.

„Novověké“ migrace a jejich vliv na istrijské hospodářství

Již roku 1413 se některé skupiny (obyvatel) z Bosny a Chorvatska usídlily v Kontovelu (it. Contovello) a Proseku (it. Prosecco) nedaleko Terstu, od roku 1432 do roku 1463 byli běženci umísťováni na území Piranu, především do Lucije. Roku 1449 se kolonisté trvale usadili ve vesnici Bibali nedaleko Buje a větší skupina Dalmatinců roku 1463 osídlila pozemky kolem Savudrije. Téhož roku rod Frankopanů poslal Chorvaty a Čiče (Rumuny ze západního Balkánu, pozn. red.) do severní části istrijského poloostrova. Do konce století se dle dochovaných archivních pramenů uskutečnilo ještě několik přesunů: piranská komuna se roku 1467 snažila v Dalmácii najít skupiny obyvatel ochotné přestěhovat se na její území, roku 1480 do vesnice Dekani poblíž Kopru přišla skupina albánských přistěhovalců z okolí Skadaru, a o deset let později se chorvatští uprchlíci usadili na Krasu a v okolí Terstu a v Podgradu.

Vedle státních úřadů nové přistěhovalce zvali také soukromí majitelé pozemků, kteří kvůli válkám, nemocem a nouzi zůstali bez pracovních sil. Tak například roku 1463 Marquardo Appolonio, příslušník staré piranské rodiny, uzavřel dohodu s deseti sedláky z okolí Šibeniku, že se přestěhují na jeho statky u Piranu (Bertoša 1986:59).

Později bylo získávání nového obyvatelstva svěřováno také jednotlivcům, kteří byli za tuto činnost odměňováni. Vinčenc Kukić ze Šibeniku roku 1603 slíbil přivést 30 rodin na území Umagu, za což mu benátské orgány slíbily měsíční plat 6 dukátů a za každou přivedenou rodinu půjčku v hodnotě 30 dukátů (1 dukát = 6,2 liry). Simon Chiurco, Albánec z okolí Skadaru, za 12 albánských rodin, které přivedl na území Poreče, dostal roku 1612 dům v Poreči, a o devět let později se zavázal, že přivede dalších 12 rodin.

Benátčané ale neměli při výběru převaděčů vždy šťastnou ruku. Milineo Lukanović roku 1634 přivedl na území Puly 120 lidí z Novije v Dalmácii. Již v následujícím roce se však společně s přistěhovalci, dobyt看em a 2264 lirami²³, které jim Benátčané půjčili, aby jim maximálně usnadnili nastěhování, odebral na rakouskou stranu a získal tam útočiště a povolení k usídlení (Schiavuzzi 1903:228).

V 16. století byla organizovaná kolonizace častější také v rakouské části Istriie, která se, pokud jde o základní demografické a etnické ukazatele, jen málo lišila od benátské části. V letech 1510 až 1525 na příkaz Krsto Frankopana uprchlíci osídlili Mune a Žejane, další z Bosny přišli roku 1511 do Lupoglavu. Demografická situace v Pazinském hrabství se značně zlepšila, když území připadlo rodu Mosconi (roku

1532), který podporoval osídlování slovanským obyvatelstvem ze západní Bosny. Zatímco Pazinské hrabství podle statistických údajů z roku 1508 v tzv. *Libri commemoriali della Repubblica di Venezia* (De Franceschi 1964:157) v období jednoročního benátského obsazení za války Republiky s císařem Maximiliánem čítalo pouze 1103 „ohnišť a rodinných jednotek“ a 1283 boje a práce schopných mužů, zaznamenává popis, který provedla komise arcivévody Karla roku 1571, nárůst počtu ohnišť o 815 a roku 1578 o dalších 172. Tento počet by byl ještě vyšší, kdyby se sedláci nestěhovali do benátské části Istrie, a tím v Kršikle nebylo 13 rodin, v Cerovljích a Grdoselu 3 a v Pičunu 2 rodiny.

Tato stěhování nijak podstatně neovlivnila národnostní složení obyvatelstva. Příjmení uvedená v urbářích lupoglavského panství (1560-1571) jasně ukazují na chorvatský a slovinský původ tamějších sedláků, přestože vydavatel textu urbáře (Klen 1973:13) v úvodní studii upozorňuje, že se během těchto 11 let vyměnilo více než 55% obyvatelstva.

Z jednotlivých přistěhovalců z Furlanska, Karnie a Benátska – zejména řemeslníků a menších obchodníků – se vytvořila v městečkách a menších osadách rakouské Istrie vrstva italského a furlansko-karnského obyvatelstva, především v Pazinu, Pičunu, Gračišči, Žminji a Tinjanu. Ta byla v 17. století sporadicky doplňována o přistěhovalce italského původu také z oblasti Udine a Bergama, odkud pocházela rodina Mosconi.

V městečkách Pazinského hrabství a na venkově tedy stejně jako v benátské Istrii existovaly podmínky pro asimilaci; přistěhovalí Furlané a Karnijci se na venkově kroatizovali (Callegarich, Furlanich), Slované ve městech zase italizovali (Ivich, Bellasich, Slocovich) (srov. Bertoša 1978:119-123), což v závislosti na místě bydliště platilo také pro přistěhovalce německé a (nepříliš početné) Maďary. Ranieri Mario Cossar (Cossar 1930) konstatuje, že Furlané (a tím nepochybně myslel také Karnijce) neuvěřitelně rychle splynuli s autochtonním obyvatelstvem. Zatímco u větších migračních procesů v Istrii, které už jsou v literatuře částečně popsány, vystačíme s historickými prameny především z benátských archivů, musíme ke komplexnější analýze přistěhovalectví z Karnie přistoupit teprve se znalostí dalších historických pramenů. V první řadě jsou to farní matriky, jak ukázal např. již Lodovico Zanini (Zanini 1964). Ten však, ať už z neznalosti nebo kvůli velmi zběžnému pohledu na zápisy, tvrdí, že notáři nám k této problematice mnoho neříkají. Toto tvrzení patrně nejlépe vyvrátil Mauro Gaddi v *Acta Histriae* III. roku 1994, když zveřejnil základní literaturu k tématu a zároveň na základě některých testamentů z 18. století poukázal na význam

tohoto druhu bádání pro dějiny migrace z Karnie do Istrie.

Notářské spisy nám vedle testamentů nabízejí možnost důkladně prozkoumat strukturu a původ obyvatelstva konkrétního regionu, i když pro podrobnější analýzu stěhování by bylo zapotřebí zvláštního bádání (jež by bylo nejen interdisciplinární, ale i skupinové), jak na základě studia notářských spisů (Darovec 1996) ukázal Roberto Starec (Starec 1997).

V 15. a 16. století byla na úbočí Učky a Čičarije poslána skupina arumunských Valachů neboli Čičů, tzv. Istrorumerů, kteří se přistěhovali z vlastní iniciativy a se svými předchůdci ze 13. a 14. století už evidentně nemohli navázat etnický kontakt. Potomci těchto přistěhovalých zemědělců a chovatelů dobytka ještě v 19. století aktivně užívali svůj jazyk, ale většina už tehdy splývala s převládajícím slovanským etnikem (srov. Miličević 1995:55-112). Stejně tak se do benátských istrijských měst v 16. a 17. století z vlastní vůle stěhovali obyvatelé z italských zemí, z Furlanska, Karnie, Benátska a v šedesátých letech 16. století je zaznamenáno také organizované a dobře promyšlené přesídlení asi 120 rodin z Bologni na venkov kolem Puly. Emilia totiž v této době zažila mimořádný přírůstek populace, který souvisel s novými agrárními postupy při zhodnocování pozemků, proto se od přistěhovalců z Bologni očekávalo především zlepšení kvality pozemků a zdokonalení agrotechnických postupů. Svědomitě se pustili do práce, sestavili jakýsi katastr, jenž je vůbec jediným katastrem vzniklým v Istrii v období Benátské republiky, a dohodli se, že 4% úrody, jež vyroste na všech zavlažovaných pozemcích, připadnou jim. Přes původní souhlas pulských šlechticů a městské rady se ale příchozí záhy museli potýkat s obtížemi. Jejich pulští nadřízení benátským orgánům uváděli jako hlavní důvod odmítání Boloňců dohodnutá 4%, ve skutečnosti však problém spočíval v tom, že pulské rodiny většinu neobdělvané státní půdy, kterou musely boloňským přistěhovalcům postoupit, pronajímaly v zimě jako pastvinu pro dobytek nevolníkům z rakouské Istrie, a tak byly – podle svého krátkozrakého uvažování – připravovány o jistý zisk. Začaly hádky, jeden z boloňských přistěhovalců byl dokonce zabit, mnozí se vrátili domů, a ti, kteří zůstali, splynuli s místním obyvatelstvem. Většina pozemků však zůstala nezavlažena (Bertoša 1986:81-125).

Násilně byli na istrijský poloostrov přestěhováni *banditi*, jednotlivci soudně vyhoštěni kvůli různým přestupkům. Šlo o opatření, jež v této době obsahovaly trestní zákoníky mnoha evropských států. Přechodné bydliště tak získali mnozí Benátčané, kteří se nějak prohřešili proti zákonu a pro něž vyhoštění do Istrie představovalo jeden z mírnějších

trestů. Roku 1686 se dokonce uvažovalo o tom, že by tito vyhnanci mohli napomoci osídlování Istrie (SR 20:275). Jiným příkladem byli placení vojáci, které správní orgány najímaly k obraně státu; ti přicházeli z italských, německých, severoafrických a pochopitelně balkánských zemí, lze však najít zmínky i o dalších, kteří přišli z Nizozemí a z Francie. V listopadu 1600 rašporský kapitán Francesco Correr vypočítává svou posádku „...podle zvláštního sčítání těchto vojsk národ po národu“ (...da particular conto del numero di quelle militie à nation per nation): Italů 330, Francouzů 48, Chorvatů 106, Korsičanů 90 (PTM 341).

Vzhledem k nestabilním poměrům na Balkánském poloostrově bylo jak organizované, tak samovolné přistěhovalectví z této oblasti nejintenzivnější. Souviselo také s životními podmínkami obyvatel za tureckých nájezdů. Benátští správci z Dalmácie a z Kotoru nejednou informovali o příčinách tohoto exodu. Například zadarský kníže Alvise Dolfin ve zprávě senátu z roku 1578 zdůrazňuje, že oblast Zadaru je osídlena, panuje v ní však velký strach z Turků, kteří pronikají přes hranice, kradou lidem jmění a zmocňují se dětí, tudíž mnohé rodiny prchají do Apulie nebo Istrie. O osm let později zadarský kníže Zuane Battista Michiel informuje, že mnohé vesnice na území Zadaru jsou neosídleny, i když v jeho okolí, na tureckém území, žijí „křesťané, turečtí nevolníci“, které z benátské strany napadají a okrádají Uskoci. Proto se Michael zasazuje za to, aby toto obyvatelstvo bylo nenápadně nalákáno a rozmístěno do neosídlených vesnic kolem Zadaru nebo přemístěno do Istrie. Přestože jim za přesun na teritorium Zadaru nabízeli prominutí všech dávek z obdělání půdy po dobu následujících 8 let, rozhodli se přestěhovat raději do vzdálenější a nechvalně proslulé Istrie, kde tehdy podmínky pro osídlování byly výhodnější (COMM 1964:224,374).

Zpočátku se o stěhování nového obyvatelstva starali podestové jednotlivých dalmátských a istrijských měst, různí dočasní syndikové a *provveditori* ‚dozorčí‘ (v sedmdesátých letech 16. století se také o přistěhovačce staral istrijský *Provveditore sopra i Legni* ‚dozorčí nad dřívím‘), volený v benátské Velké radě, senátu nebo Radě deseti, ale také důstojníci oficiálních benátských institucí, jako byli *Capitano in Golfo* ‚kapitán Zálivu‘ a *Capitano generale in (Istria,) Dalmazia et Albania* ‚generální kapitán /Istrie/ Dalmácie a Albánie‘. Roku 1556 Benátčané založili zvláštní úřad pro osídlování a obdělávání neobydlených a opuštěných pozemků: *Magistrato sopra i Beni inculti*. Úřad měl v těchto záležitostech dohlížet na celý stát, jeho fungování v Istrii však nebylo efektivní, proto byl roku 1578 jmenován zvláštní správce pro Istrii, jehož sídlo bylo v Pule: *Provveditore nell'Istria*. Staral se o zalidňování území

novým obyvatelstvem, a to mu pak bylo odpovědné ve správních i soudních záležitostech. Správci v Istrii byli jmenováni na období dvou let až do roku 1592, kdy tyto povinnosti převzal zemský kapitán v Rašporu (Buzet).

Z doby fungování tohoto úřadu se dochoval poměrně rozsáhlý archivní materiál, který osvětluje komplikovanou problematiku osídlování istrijského poloostrova v 16. a 17. století. Významné je zvláště konstatování, že se organizované stěhování Řeků v dosud zjištěných případech od roku 1530 do roku 1669, které zahrnovalo kolem 4000 lidí z Nauplia, Monemvasie, Kréty, Kypru a jiných míst, nezdařilo. Mnozí se kvůli těžkým podmínkám v novém státě a konfliktům s původním obyvatelstvem odstěhovali jinam nebo se vrátili domů, a další, kteří zůstali, se převážně přizpůsobili většinovému italskému živlu, neboť byli stěhováni především do měst. Ti, kteří přišli z Albánie – byla mezi nimi značná část obyvatel slovanského původu, neboť k Albánii tehdy patřila i větší část Černohorského přímoří – v zásadě splynuli s většinovým slovanským obyvatelstvem. Nejlépe se v novém státě dařilo početným přistěhovalcům slovanského původu, které mnozí podestové a správci ve svých zprávách popisovali jako odolné, všemu uvyklé a vždy ochotné bojovat s téměř neúnosnými poměry, jež v zemi vládly.

Při získávání nového obyvatelstva bděly benátské orgány v duchu tridentského koncilu především na to, aby se nekatoličtí příchozí ještě před odchodem z původního bydliště zavázali, že přestoupí na katolickou víru. Přestože do Istrie přicházeli v první řadě katolíci ze západní Bosny, Hercegoviny, Dalmácie, ostrovů a sousedních rakouských zemí, často pod vedením svých františkánských kněží, mnozí pocházeli také ze zemí s pravoslavným vyznáním. K nim patřili Řekové a přistěhovalci černohorského a srbského původu. Z těch si pravoslavnou víru uchovala pouze černohorská skupina z Crmnice, která se v polovině 17. století usadila v Peroji. Podařilo se jí to, neboť s sebou přivedla svého duchovního, ale také proto, že již od roku 1588 v Pule existovala jediná úřady povolená pravoslavná farnost v Istrii, kostel sv. Nikolaje, který byl založen řeckými uprchlíky.

Přestože benátské orgány dovolily řeckým rodinám z Puly a černohorským z Peroje pravoslavné bohoslužby v pulském kostele sv. Nikolaje, nepovažovaly je za žádoucí. „Vesnice Peroj náleží k řecko-schizmatickému vyznání“, stěžuje si představenému města pulský biskup Bernardino Corniani roku 1669; „se souhlasem státních orgánů sem přišli obyvatelé z Černé Hory, kteří slíbili, že přijmou římskokatolický obřad, ale když se nastěhovali, svůj slib nedodrželi“. A nejen to, jejich duchovní

Onofrio Sagredo se údajně dokonce pokusil působit na katolické rodiny v Peroji, aby přijaly pravoslaví, upozorňuje pulský biskup, a dále píše, že „noví Morlaci jen zřídka navštěvují kostel a plní svoje křesťanské povinnosti“, takže ti katolíci, kteří „neznají jiného boha než své břicho“, by mohli snadno podlehnout vlivu neodbytného Sagreda (DRI f. 55).

Většina pravoslavných přistěhovalců časem konvertovala ke katolicismu, neboť biskup Gasparo Negri roku 1784 s uspokojením konstatuje, že „bludy schizmatiků“ ustaly a že i „matky někdejších řeckých přistěhovalců vychovávají své děti v katolické víře“ (Grah 1983:45).

Přesto mnozí pravoslavní přistěhovalci nátlaku nepodlehli a raději se – v neposlední řadě kvůli neuspokojivým ekonomickým podmínkám a jiných obtížím – vrátili do svých původních domovů, odešli do jiných balkánských států nebo přes moře či po souši do Itálie, a někteří z nich dokonce na území tureckého státu. Příkladem toho byl pokus přestěhovat sem z oblasti boky Kotorské asi 700 hajduků (mezi nimiž se našlo také několik katolických rodin), který už po několika letech skončil naprostým nezdarem.

Chronologii organizovaných stěhování obyvatel řeckého, albánského i slovanského původu z Balkánu do Istrie od počátku 15. do konce 17. století, tedy za celých 300 let, kdy ve skupinách přicházelo od méně než 12 do více než 120 rodin, podal ve své monografii o Rovinjském selu V. Bratulić. M. Bertoša ji doplňuje o údaje shrnuté dle P. Kandlera (L'Istria a.4, n.11, L'Istria a.6, n.18-20) a tvrdí, že skupina *Morlaků* (jak Benátčané říkali Slovanům, ale i Valachům z Balkánu) se roku 1556 usídlila ve vesnici Nova vas u Poreče, dalmátská skupina roku 1606 v Rašporu a chorvatské rodiny z Dalmácie a Chorvatska v letech 1540-1630 na území od Koprů k Pule.

Bratulić na základě zdrojů z již uvedené literatury uvádí 117 příkladů skupinové kolonizace Slovanů z Balkánského poloostrova v době od roku 1401 do roku 1699. Černohorský historik Stanojević podle dosud nevydaných pramenů z benátského Státního archivu vypočítal, že během prvních sedmdesáti let 17. století se do Istrie přestěhovalo kolem 11000 lidí, a sice z Dalmácie a z Bosny 8300, dalších 2000 z dnešního černohorského přímoří, 306 bylo řeckých přistěhovalců a 362 Albánců z oblasti kolem Baru přišlo do Bojany.

Ačkoliv Stanojević tvrdí, že se v jím popisovaném období (k jehož studiu nevyužívá všech dostupných pramenů; srov. Bertoša 1967) odehrála „jedna z nejmohutnějších migrací v dějinách našich (jugoslávských, pozn. D.D.) národů, která neproběhla najednou, ale byla

postupná“, lze na základě pramene, který byl zveřejněn 7 let po jeho rozpravě (Bertoš, 1972), zjistit, že v 16. století se v ještě kratším období (20 let) na istrijském poloostrově usídlil podobný počet přistěhovalců z jihoslovanských území.

Tabulka 2 – Soupis starého a nového obyvatelstva v benátské Istrii roku 1554.

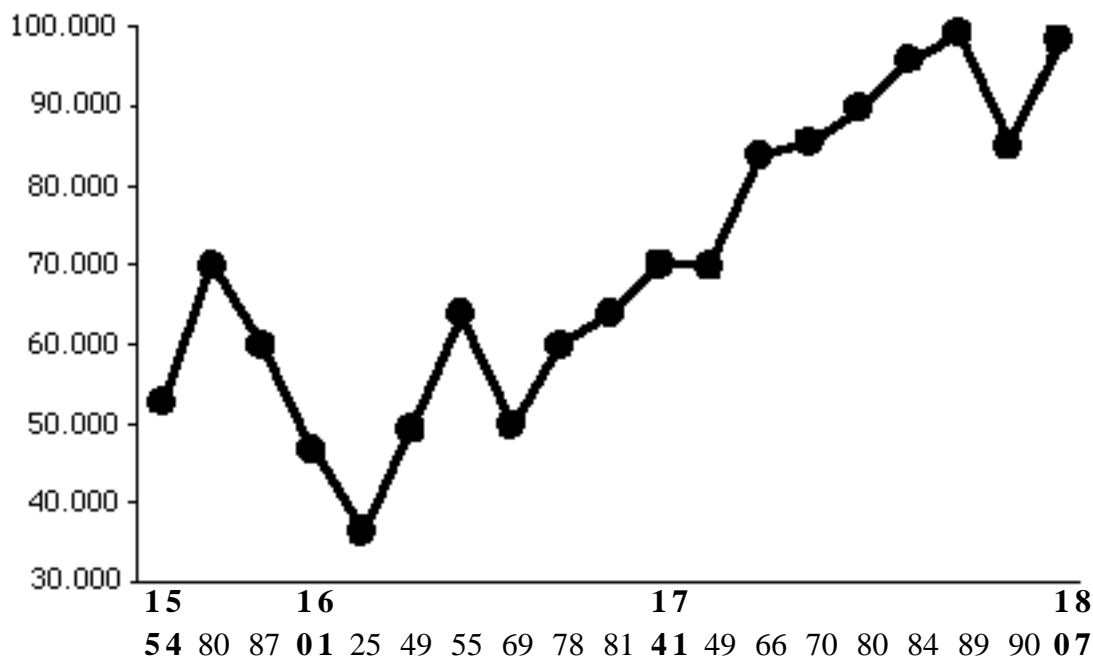
<u>oblast</u>	<u>město/(terra)</u>	<u>na teritoriu</u> <u>dále</u>	<u>celkem</u>	<u>rodiny</u> <u>Morlaků</u>
Piran	3100	-	3100	45
Buje	967	647	1614	50
Grožnjan	928	-	928	50
Oprtalj	1166	-	1166	-
Sv. Lovrenc	1200	-	1200	120
Bale	904	-	904	30
Barbana	1600	-	1600	130
Labin (a Plomin)	2854	-	2854	200
Svetvinčenat	2000	-	2000	-
Motovun	1793	2470	4263	300
Buzet	4844	-	4844	-
Umag	700	-	700	25
Novigrad	1008	-	1008	40
Poreč	780	340	1120	100
Rovinj	1789	130	1919	40
Vodnjan	1845	-	1845	60
Pula	594	2654	3251	60
Izola	1600	100	1700	-
Milje	1411	137	1548	-
Koper	5706	5588	11294	180
Dvigrad				55
Vižinada a Tar				170
Završje				50

Rozsah tehdejšího přistěhovalectví názorně ukazuje první známé sčítání obyvatelstva benátské Istriie z roku 1554, které provedli benátské syndikové Bragadin, Lando a Morosini²⁴. Z výše uvedené tabulky je vidět, že syndikové vedle původního obyvatelstva do soupisu podle jednotlivých rodin zahrnuli také nové obyvatelstvo, souhrnně označované Morlaci. Protože Benátčané v polovině 16. století ve snaze zvýšit přitažlivost Istriie prodloužili příchozím úlevy na daních, a tím také status nových obyvatel z 5 na 20-25 let, lze uvažovat o tom, že se 1945 rodin zahrnutých do soupisu, jež představují přibližně pětinu veškerého tehdejšího obyvatelstva (52765) – vezmeme-li v úvahu, že každou rodinu

tvořilo průměrně 5 členů – přistěhovalo do Istrie v období od roku 1534 do 1554 (Srov. Erceg 1981).

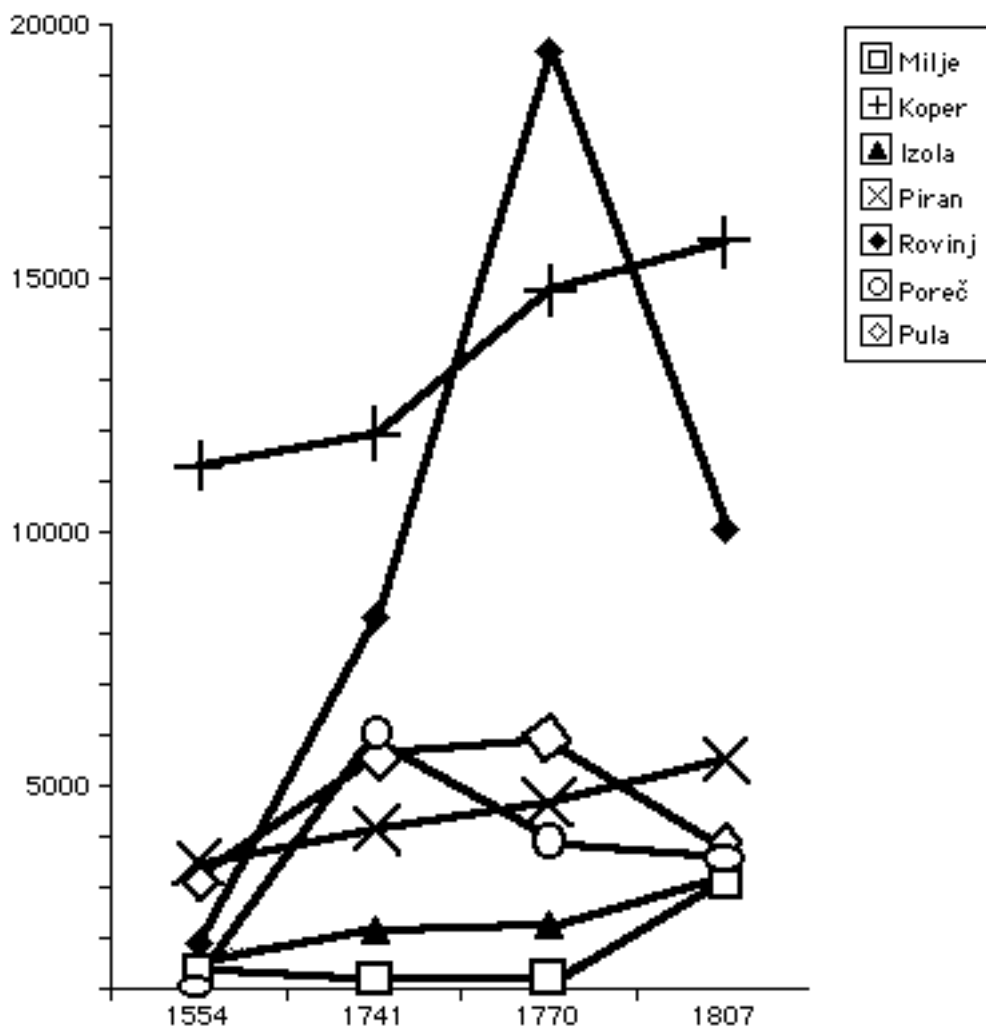
Staletí trvající kontinuální migrace lze tedy rozdělit na spontánní a organizované, individuální a skupinové, poté na vnější (z různých oblastí do Istrie) a vnitřní stěhování obyvatel v rámci poloostrova, z Pazinského hrabství a jiných menších panství do benátské části Istrie a zpět anebo také z jedné komuny do druhé, protože katastry, které by umožňovaly kontrolu přidělených pozemků novým obyvatelům, neexistovaly, a mnozí řešili svou zoufalou ekonomickou situaci tak, že se po uplynutí 20 let, jakmile měli začít odvádět daně, přestěhovali na území jiné komuny a přihlásili se tam jako noví obyvatelé.

Graf 1 – Pohyb obyvatelstva v benátské Istrii.

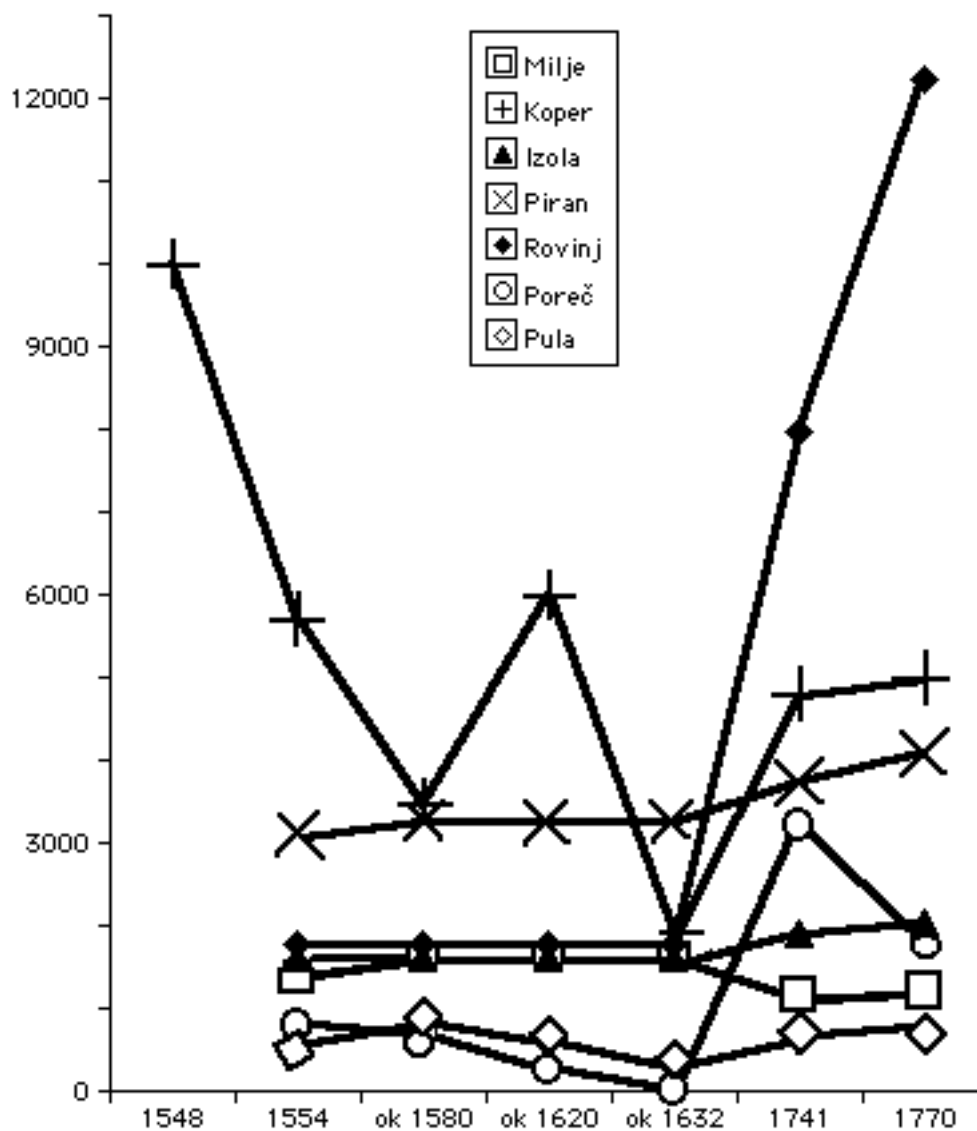
<u>1554</u>	<u>1580</u>	<u>1587</u>	<u>1601</u>	<u>1625</u>	<u>1649</u>	<u>1655</u>	<u>1669</u>	<u>1678</u>	<u>1681</u>
52.765	70.000	60.000	47.000	36.500	49.332	64.000	50.000	60.000	64.000
<u>1741</u>	<u>1749</u>	<u>1766</u>	<u>1770</u>	<u>1780</u>	<u>1784</u>	<u>1789</u>	<u>1790</u>	<u>1807</u>	
70.315	70.000	84.000	85.768	90.000	96.112	99.383	85.242	98.634	

Graf 2 – Vývoj obyvatelstva v některých městských komunách.

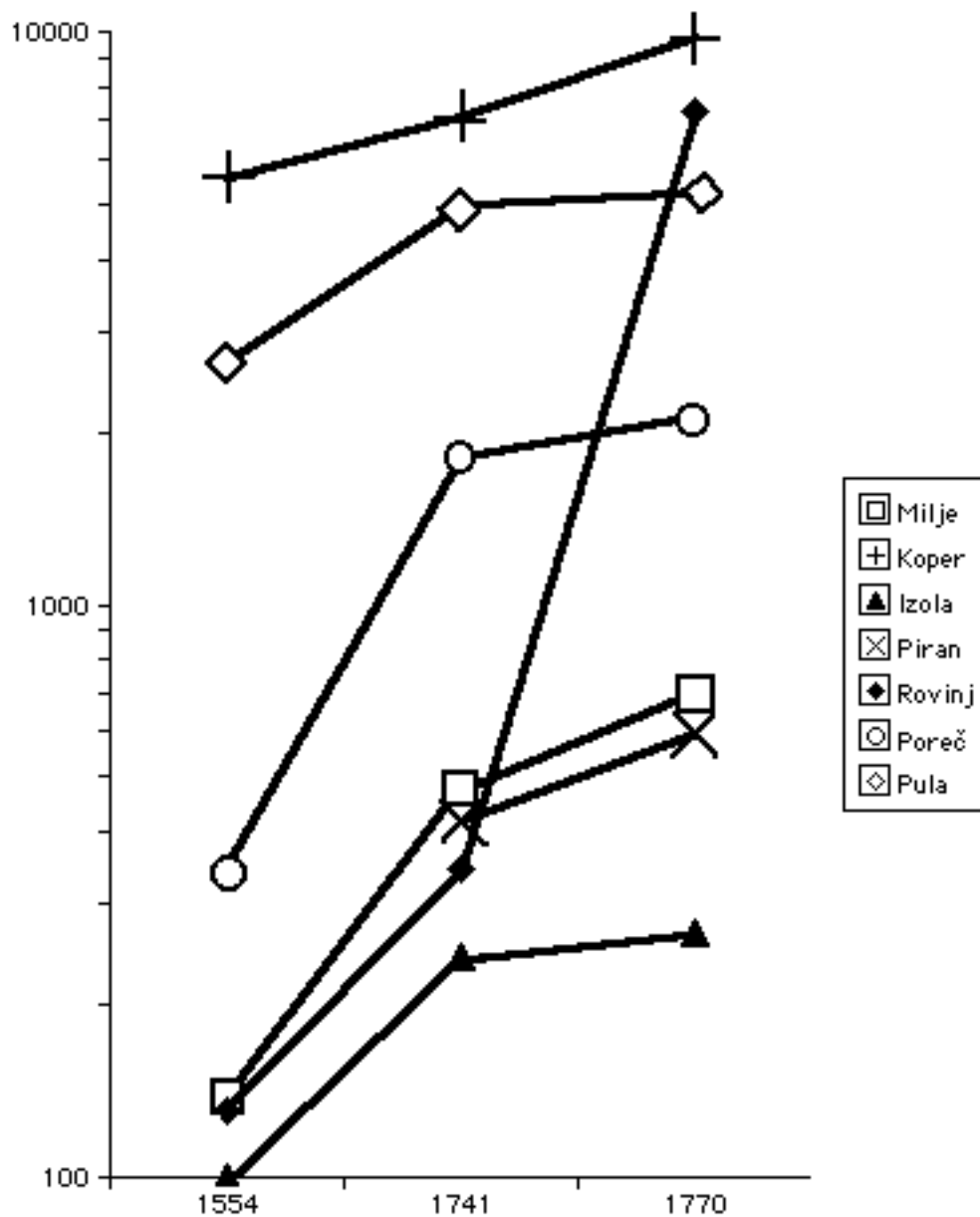
Milje	1411	1149	1190	3054
Koper	11294	11926	14781	15712
Izola	1700	2139	2286	3235
Piran	3500	4164	4695	5550
Rovinj	1919	8313	19458	10061
Poreč	1120	6017	3947	3565
Pula	3251	5584	5963	3760

Graf 3 – Vývoj obyvatelstva v některých městech.

	<u>1548</u>	<u>1554</u>	<u>ok 1580</u>	<u>ok 1620</u>	<u>ok 1632</u>	<u>1741</u>	<u>1770</u>
Milje		1411	1600			1149	1190
Koper	10000	5706	3500	6000	1800	4808	5010
Izola		1600				1895	2020
Piran		3100	3250			3747	4100
Rovinj		1789				7966	12232
Poreč		780	698	300	30	3216	1853
Pula		594	822	579	300	661	762

Graf 4 – Vývoj obyvatelstva v zázemí některých měst benátské Istrii.

Milje	137	475	
Koper	5588	7118	9771
Izola	100	244	266
Piran		417	595
Rovinj	130	347	7226
Poreč	340	1801	2094
Pula	2657	4923	5201

Vzniklou politickou a ekonomickou situaci kdysi hospodářsky poměrně prosperujících istrijských měst Benátská republika nedokázala dále zvládat. To se nejvíce odrazilo na poklesu počtu obyvatelstva ve městech po různých epidemiích nebo válkách v 16. a 17. století, kdy počet obyvatel Republiky, s výjimkou Rovinje, už nedosahoval hodnot jako v první polovině 16. století. Tak např. Koper po epidemii moru v letech 1553-54 ztratil více než polovinu obyvatelstva a ještě větší pokles zažil po epidemii moru v letech 1630-32, která stejně osudně postihla celou zemi.

Popsaný stav nejvíce zasáhl města v Istrii, ale (odhlédneme-li od následků epidemie v Kopru) ta, která leží na severozápadě (Milje, Koper, Izola a Piran) v 16. a 17. století neztratila takové množství obyvatelstva jako jiná istrijská města pod správou Benátek. Pula například ještě v polovině 15. století měla kolem 4500 obyvatel, o století později to bylo již jen 594, v městské radě tehdy měla pouze 17 šlechticů a ve třicátých letech 17. století už jen 3 šlechtické rodiny. Podobný osud postihl také Poreč, kde v polovině 14. století žilo kolem 3000 lidí, ve druhé polovině 16. století méně než 700 a ve třicátých letech 17. století už jen kolem 30 (Klen 1977:308). Patrně to bylo dáno životními podmínkami, které byly ze zdravotního hlediska příznivější v severozápadních městech, a zvláště pak možností rychlejší obměny obyvatelstva, danou živějším obchodem s vnitrozemím.

Jakmile město trpělo v důsledku nemoci, nastal nedostatek pracovních sil, mzdy se zvýšily a obvykle přilákaly okolní obyvatelstvo, takže se venkov vyčistil. Istrijský venkov, který malárie sužovala víc než města, však vzhledem k rolnickému a chovatelskému charakteru přistěhovalců a také kvůli snahám benátských orgánů zmenšovat neobydlená území zažíval solidní nárůst počtu obyvatelstva.

Přestože mělo osídlování původně hospodářský charakter a etnická příslušnost při něm nehrála větší roli, byla pro Benátskou republiku významná také strategická rovina kolonizace. Zatímco v polovině 16. století především kvůli sníženému nebezpečí ze strany Turků došlo k přerušení organizovaného stěhování do oblasti severní Istriie přes Dragonju, v oblasti jižní Istriie nabylo kvůli novému nebezpečí ze strany uskoků na intenzitě. Zvláště to zdůraznil benátský správce v Istrii Giacomo Renier ve své zprávě z roku 1585, kde konstatuje, že „Morlaci ze Zadaru a Šibeniku, někdejší turečtí nevolníci, ne zcela činorodí a uvyklí zdolávat nesnáze, nicméně velmi vynalézaví a zruční v zemědělských pracích, jsou schopni dosahovat slušného výdělku. Tito lidé jsou užiteční při různých činnostech, takže by je Vaše Svatost mohla využít v každé době jako vojáky, galejníky, dělníky při stavbě pevností a

v každé jiné službě, a stejně tak jsou, vzhledem ke své skromnosti a oddanosti, schopni a ochotni bránit ohrožená místa (vesnice na jihu Istrie, pozn. D.D.) před zloději a vpády husarů a podobné zlovolné chátry“ (Kandler 1872:358).

Jak rakouské, tak benátské orgány tedy mnohé bojeschopné příchozí odváděli k *cernidám* ‚selskému vojsku‘, a rozmísťovali je na svých hranicích, aby bránili stát (Darovec 1989). To však nebyl jediný problém přistěhovalců; vedle nepříjemností na moři na cestě do Istrie je v nové vlasti postihly také četné další komplikace.

Skupinu přistěhovalců z Dalmácie popisuje rašporský kapitán ve svém dopise senátu ze 7. února 1611: „Je mezi nimi 47 mužů ve věku od 18 do 60 let. Schopných práce a boje je pouze 23, ostatní jsou starci a děti. Zbývajících 41 osob jsou ženy a dívky. ...Zjistil jsem, že všichni jsou zdraví. Pouze Boží milost mohla dovolit těmto 88 duším v malé fregatě, jako je tato, v deštivém a větrném počasí, špatném oblečení, bez jídla a téměř čehokoliv, přežít“ (DRI f.6). I poté co se usadili na přidělených pozemcích, bylo mnohým z nich souzeno pouhé živoření. „Ti lidé jsou prolezlí bídou a chudobou,“ píše veřejný geometr 27. března 1611. „Když jsem jim vyměřoval parcely přidělených pozemků, shromažďovaly se kolem mě hlavy rodin a neustále se mě ptaly na totéž: ‚Jak a z čeho budeme žít, dokud neobděláme tu kamenitou a zaplevelenou půdu?‘“ (DRI f. 6). Ve zprávách a dopisech představených istrijských měst nalézáme popisy hladových a vyzáblých kolonistů, kteří se hromadně živí syrovými olivami, kradou plody po cizích polích a zahradách a spí pod širým nebem, přikryti větvemi (DRI f. 19, 15.12.1625).

Situaci nového obyvatelstva komplikoval také odpor starousedlíků, jejichž půda byla po záboru dána do užívání příchozím, na jejich bedra však nadále dopadalo daňové zatížení. S příchodem nových obyvatel se vyostřil také problém pitné vody. „Kde není dostatek vody, pijí z jezer, v nichž je voda znečištěná a způsobuje nemoci a mor. Udělali jsme pokus: do sklenice byla natočena voda a po několika hodinách bylo vidět, že do půli je bláto a písek; tak se lidé nakazí. Všiml jsem si, že zvláště v okolí Puly dělají kašny, které je ještě stále zvykem dělat v Levantu. Bylo by dobré poslat jim zkušené mistry, aby postavili slušné nádrže na vodu, vždyť by si tím také něco vydělali, zaměstnali by lidi, vyráběli vápno, zpracovávali kámen...“ uvažuje prakticky rašporský kapitán Gio. Battista Basadonna roku 1638, když popisuje obtíže nových obyvatel, mezi nimiž vládl hlad a chudoba, proto se uchýlovali i na císařská panství a kradli, aby přežili. (RR 1638). Přesto ještě koperský podesta po objíždě země roku 1671 konstatuje, že hlavní obtíže spočívají v nedostatku vody a v

hledání způsobu, jak napomoci rozvoji obyvatelstva (SM 1761, 8.8.).

Spory se kromě srážky „mentalit“ vedou také kvůli užívání pastvin, lučin a lesů, v nichž bylo dovoleno kácení. V mnoha zprávách se uvádí, že kolonisté jsou „obecně nenáviděni“ v celé Istrii. V Pule, Poreči, Rovinji a Umagu resp. na územích těchto měst docházelo také k ozbrojeným srážkám. V čele starousedlíků nebyli pouze jejich župani, ale také místní šlechta, nižší úředníci komun, ale také představení, kteří přišli o regálie, nesměli vybírat peněžité pokuty a jiné poplatky od nového obyvatelstva.

Nejednou se noví obyvatelé při obraně svých práv postavili také proti benátským správcům. Když v září 1607 jízdní stráž porečského podesty odebrala několika přistěhovalcům dobytek, který se zaběhl na cizí pozemek, a pak jim zakázala vstup do města, skupina kolonistů, vyzbrojená meči, samostříly, pistolemi a kopími vtrhla městskou branou do města a přišla před *Palazzo Pretorio*. Podesta jim musel dobytek vrátit (Bertoša 1979:75).

Někteří benátské vládcové si začali uvědomovat, že k takovému stavu v mnohém napomáhá také jejich soudnictví, neboť už za nejmenší prohřešky požaduje vyhnání, proto jeden z nich, koperský podesta a kapitán Angelo Morosini roku 1678 přišel s návrhem, aby byli odsouzení vyháněni jen v případě skutečně závažných přestupků a aby je soud druhého stupně mohl od trestu vyhnání osvobodit, případně aby alespoň byli vyháněni do Novigradu, kde je velký nedostatek obyvatelstva (Rel. 8:134). O tři roky dřív v něm totiž bylo napočítáno pouze 7 rodin (SR 20:34). Roku 1725 Giustinian Cocco, třebaže konstatuje, že mu zdaleka nejvíce problémů dělají noví přistěhovalci z Albánie, přiznává, že se je bojí vyhánět, „protože tak by přibylo kriminality v zemi,“ a že by měli být vyhnáni pouze ti, kteří jsou obviněni z vraždy nebo nějakého jiného mimořádně těžkého provinění (Rel. 10:159).

O nových obyvatelích se ale dochovaly také mnohá pozitivní svědectví. Především se jedná o konstatování, že vliv kolonizace na hospodářský rozvoj Istrie v 16. a 17. století byl očividný a nesporný. „Nové obyvatelstvo“ mělo podle mínění mnoha představených „hlavní zásluhu na obdělávání istrijské země; zmenšilo, zavlažilo a kultivovalo velké pusté plochy a uchránilo půdu před erozí a znehodnocováním“.

Po studiu matričních knih zemřelých a narozených v Pule v období od roku 1626 do roku 1700 Bertoša napsal, že by město vymřelo, kdyby nebylo přílivu nového obyvatelstva (Bertoša 1978:209).

Ze studia stejného pramene pro Koper v roce 1632-1708 se to sice tvrdit nedá, zato ale Benussi, poté co potvrdil očekávané zjištění, že se po

epidemii moru zvýšil počet porodů a uzavřených manželství (což neplatí pro malárii), dospěl k závěru, že podle poměru narozených a zemřelých ve sledovaném období obyvatelstvo Kopru roku 1709 mělo čítat 6658 obyvatel, podle spolehlivého soupisu Benátské republiky to však (následkem vystěhovávání) bylo jen 4638 lidí.

Tento schodek (2020) v počtu obyvatel připisoval nepříznivým hospodářským poměrům, které i přesto, že vzrostl kapitál některých hospodářských institucí ve městě (městské sýpky, zastavárna *Monte di Pietà*), rozvíjely se vzdělávací instituce a město získalo další vymoženosti, přinutily mnoho lidí k vystěhování a hledání lepších životních podmínek. Příklad ukazuje, že se do Istrie stěhovali a pak z ní odcházeli nejen nespokojení nově příchozí, ale početná byla také emigrace z řad „starousedlíků“. V každém případě obyvatelé Istrie odcházeli nejen do istrijských a italských oblastí, ale i do jiných blízkých či vzdálenějších zemí.

Tabulka 3 – Narození a úmrtí v Kopru (ve městě) od roku 1632 do roku 1708 (podle Benussi 1910:1003).

<u>v letech od</u>	<u>narození</u>	<u>úmrtí</u>	<u>mortalita na 100 narozených</u>	<u>manželství ročně na 1000 obyvatel</u>
1632-35	529	269	50,8	21,90
1636-40	645	225	34,9	10,04
1641-45	638	354	55,4	6,74
1646-50	553	468	84,6	6,88
1651-55	468	366	78,2	7,32
1656-60	492	302	61,4	7,56
1661-65	573	511	89,2	8,52
1666-70	725	352	48,5	9,34
1671-75	755	278	36,8	6,58
1676-80	712	248	34,9	7,46
1681-85	796	171	25,5	8,18
1686-90	811	442	54,5	7,96
1691-95	806	717	88,9	8,86
1696-1700	804	581	72,3	7,12
1701-05	914	695	76,1	9,24
1706-08	634	397	62,6	8,16

Důvodem toho byly také tradiční hospodářské a výrobní vztahy, které se udržovaly přes neustálý pohyb obyvatelstva (nebo právě kvůli němu) ve středověku a ještě více v novověku. V Istrii se utvářela specifická sociální a etnická dichotomie města a venkova a sociální a ekonomické poměry také v 18. století podmiňovaly etnickou příslušnost, i když – kromě sporů

o vyznání – zde konflikty mezi jednotlivými etniky ještě nepozorujeme. Přímořská města většinou byla odbytíštěm produktů z venkova a venkované zase ve městě nacházeli výrobky pro potřebu svých domácností; přebytky obou se přerozdělovaly a putovaly buď přes moře do Benátek a Furlanska nebo po silnicích do rakouského vnitrozemí. Možná však právě tato stabilita a nepřizpůsobivost novým podmínkám, které zdaleka nejvíce přetrvávaly v samotné benátské metropoli, vedly k ještě většímu úpadku, a to i poté, co se obyvatelstvo Istrie v 18. století díky různým opatřením dokázalo uchránit před smrtelnými nemocemi a Benátčanům se podařilo nastolit „trvalý“ mír na svých hranicích z Rakouskem.

Benátčané, kteří byli na jedné straně tísněni vítězstvími Rakouska nad společným tureckým nepřítelem a na straně druhé věřili v sílu své obchodní flotily, se nejprve neznepokojovali úspěchy Terstu (na něž se především kvůli neobratné rakouské politice po přidělení statusu svobodného města vskutku dlouho čekalo). Nejlépe je ukazuje údaj o nárůstu počtu obyvatelstva v Terstu: z přibližně 5000 roku 1719 jeho počet roku 1758 narostl na přibližně 6500, roku 1775 měl Terst již 10000 obyvatel a roku 1785 pak 17000. Současně s přírůstkem obyvatelstva se v Terstu rozrůstala také doprava, zvyšovala se ekonomická prosperita a brzy se objevily hospodářské instituce jako například neúspěšná *Imperiale privilegiata compagna orientale*, 'Orientální obchodní společnost', burza, pojišťovny, banky.

Zatímco například Koper po dobu celého 18. století čítal kolem 5000 obyvatel, venkovské zázemí města, které mělo rozlohu kolem 3200 m², tedy dokonce o něco větší než Město Koper v roce 1997, se z původních 7000 obyvatel z počátku 18. století ještě do konce téhož století rozrostlo tak, že v něm žilo 11000 obyvatel, což souviselo také s rozvojem terstského přístavu a s jeho poptávkou po zemědělských produktech. Největším městem v benátské Istrii byl v 18. století bezesporu Rovinj s přibližně 12 000 obyvateli. Také zde někteří prozíraví měští radní již v první polovině 18. století uvažovali o možnosti volného toku zboží jako v Terstu či Rijece, avšak benátské orgány podobné výzvy nechtěly slyšet (Benussi 1924:386-387).

Zemědělství a chovatelství nepochybně zůstávají hlavními hospodářskými aktivitami venkovského obyvatelstva, avšak ani v této oblasti nedošlo k větším změnám. V polovině 18. století se začala vysévat kukuřice, avšak kvůli opakovaným obdobím sucha, především v letních měsících, se jí nedařilo zrovna nejlépe, tudíž mnozí s pěstováním této plodiny přestali a raději se vrátili k tradičnímu čiroku (Rel. 1795).

Předsudky sedláků a zřejmě také městského obyvatelstva se silně projeví i v začátcích pěstování brambor; ještě v roce 1794 se v koperské akademii debatovalo o nutnosti přesvědčovat sedláky, aby tyto užité plodiny vysazovali (Apih 1973:126).

Hned několik soukromých iniciativ se objevilo v rámci merkantilismu a v počátcích industrializace. Jednou z nich byla například přádelna Giana Rinalda Carliho, postavená 1761 v Cereji nebo Carlisburgu u Kopru. Její majitel zaměstnal 50 dělníků a zmodernizoval barvírnu, když však prosil benátskou vládu o daňové subvence, nebylo mu vyhověno (Apih 1973a:172-206). Vedle nepochopení vlády narazil také na značný odpor v domácím prostředí a právě ten – vedle některých nehod, jež projekt provázely, a všeobecné hospodářské nevyzrálosti země – znamenal rázný konec jeho osvícených snah (Darovec 1997). V Kopru byla zahájena výroba vosku, v Rovinji byla roku 1784 otevřena kožedělná továrna, výroba likérů a těstovin, v Poreči byla otevřena továrna na výrobu sukna (Rel. 10:71), v Piranu roku 1764 výroba „morlackých“ klobouků (Rel. 13:120), v Labinu se začalo využívat uhlí a v Sovinjaku u Buzetu se těžil kamenec (sůl, roztok používaný při vyčiňování kůží). Roku 1784 se rašporský kapitán Gasparo Moro chlubil, že v okolí Buzetu je dostatek obilí a vína a vyrábí se také olej, ale vše ostatní je třeba obstarat jinde, a jelikož neprosperuje řemeslo a obchod, země velmi zaostává. Zároveň dodává, že jen objevení dolů na kamenec a vitriol (modrou skalici) spolu s továrnou, kterou postavil poručík Pietro Turini, mohou nějak přispět k jejímu rozvoji (RR 1784). Na území Kopru se lidé již koncem 17. století snažili sázet moruše, a v polovině 18. století jim tato aktivita přinesla také jistý zisk. Roku 1741 bylo obyvatelstvu Kopru dovoleno chovat ústřice (Benussi 1924:365).

Veškeré snahy o industrializaci benátské Istrie byly zanedbatelné, pokud se poměřovaly se silnou výrobou rakouských zemí, především Terstu. Konkurenčnost rakouských výrobků a naprostý nedostatek pochopení pro všeobecný hospodářský, ale i kulturní rozvoj země ze strany benátských orgánů (stále se opakovaly argumenty o tvrdohlavém a líném istrijském sedlákovi), nemohly istrijské hospodářství přivést dále než k chronické recesi, všudypřítomnému pašeráctví a lupičství (Bianco 1994). O tom svědčí mnohé dochované zprávy istrijských podestů, úředníků *Magistrato alle biave* ‚obilního úřadu‘ a *Provveditori alla sanità* ‚zdravotních inspektorů‘.

Avšak možná právě pašeráctví, které bylo typičtější pro severozápadní než jihozápadní města, ukazovalo na nezbytné sebezáchovné instinkty obyvatel Istrie na sklonku „ancien régime“, na jejich schopnost

přizpůsobit se novým poměrům, vzniklým výstavbou Terstu coby jednoho z nejvýznamnějších středozemních přístavů pro potřeby Střední Evropy.

Neústupnost benátských orgánů se projevovala především ve stálém nárůstu daní ze zboží, jehož vývoz měl zásadní význam pro přežití istrijského obyvatelstva. Šlo především o sůl, olej, ryby, jak čerstvé tak solené, víno, částečně také dřevo, istrijský kámen a mramor. Většina výrobků musela být kvůli prodeji nejdříve odvezena do Benátek, kde se také platila daň, zatímco víno se na tento – tehdy jeden z nejbohatších světových trhů – vyvážet nesmělo. Proto se také (už středověká) tradice pašeráctví nejvíce rozmohla právě v 18. století. O jeho rozsahu snad nejlépe vypovídá stížnost koperského podesty a kapitána z roku 1750, který očekával 30000 dukátů roční daně z prodeje oleje, do pokladny však přiteklo pouze 5000-6000 dukátů (Rel. 1750).

Můžeme souhlasit s tvrzením Luciana Pezzola, že důvody hospodářské recese v posledních stoletích Benátské republiky nelze hledat výlučně v nesprávné a nedostatečně stimulační daňové politice? Nabízí se zde rovněž otázka, zda v benátské Istrii skutečně šlo o takovou hospodářskou stagnaci, zda kvůli srovnání s prudkým rozvojem Terstu, který jí vždy konkuroval a od 18. století zaznamenal nebývalý hospodářský rozkvět, nevnímáme obraz poměrů zkresleně. Nebo snad lze za nedostatečnou prosperitou Istrie hledat jiné činitele, které z oficiálních daňových knih nelze vyčíst, byť podstatně ovlivňovaly životní podmínky obyvatelstva?

K těmto úvahám nás můžou přivést také výsledky studií soupisu obyvatelstva z roku 1803, jež na základě archivního materiálu prezentoval Ivan Erceg (Erceg 1982, Erceg 1983). Svým zřetelem ke stavovskému rozvrstvení společnosti je soupis na svou dobu něčím zcela ojedinělým; obyvatelstvo dělí na šlechtice, duchovní a úředníky, řemeslníky a rolníky. Vyplývá z něj, že z hlediska sociální a z ní vyplývající demografické struktury obyvatelstvo v ničem nezaostávalo za většinou sousedních států, pochopitelně s výjimkou Terstu a jeho nejbližšího okolí. Dokonce zjišťujeme, že v některých městech, jako např. v Kopru, Poreči a Piranu byl podíl řemeslníků mimořádně vysoký (Koper a Poreč 60%, Piran 25%), a ještě větší zde byl podíl osob působících v neagrárních odvětvích. Přitom jde pochopitelně převážně o obyvatelstvo žijící ve městech, zatímco podíl zemědělského obyvatelstva činil např. na celém území Kopru 77% (v Poreči 57%, v Piranu 70%). Nelze však předpokládat, že by takové množství řemeslníků (v Kopru 2989) uspokojovalo svými výrobky pouze potřeby nejbližšího okolí, a už vůbec se nezdá být pravděpodobné, že by tato struktura nebyla dědictvím

z doby Benátské republiky. Jak dále uvidíme, vysoké procento neagrárního obyvatelstva je dáno – spíše než počtem obchodníků – počtem rybářů, námořníků a solivárníků, kteří se zároveň věnovali zemědělským činnostem.

Vezmeme-li v úvahu tyto statistiky, nemůže nás nijak překvapit Rovinj, tehdy největší istrijské město, kde (ve městě samotném) podle shromážděných údajů žilo 10195 osob, na venkově 314 a z celkového počtu obyvatelstva 9307 náleželo k selskému stavu. Právě tento případ ukazuje, že při studiu hospodářské struktury je třeba věnovat náležitou pozornost také lokálnímu správnímu a finančnímu systému, který se v průběhu času s ohledem na řadu jednotlivých povinností měnil. Velký přírůstek rovinjského venkovského obyvatelstva ve druhé polovině 18. století, kdy byla díky tzv. rovinjským podestariím připojena ještě některá další území, především osady, jež byly součástí panství Petrapilosa (jde o chrv. Kaštel, pozn. red.), a poté pokles jeho celkového počtu na počátku 19. století, je tudíž možné přičítat změnám v místní samosprávě.

Vzhledem k výše uvedenému lze tedy konstatovat, že Istrie je jedním z typických evropských regionů, které ve svých dějinách zažily velkou fluktuaci obyvatelstva z bližších, ale i vzdálenějších oblastí. Přes nelehké životní podmínky svou přímořskou polohou, rozvojem měst a s tím spojenými možnostmi obchodu, stejně jako specifickými společenskými vztahy přitahovala také lidi z širšího vnitrozemí, a významné společenské a politické události ve Středozeří navíc zapříčinily, že sem migrovalo také obyvatelstvo z těchto oblastí.

Migrace byly zvláště intenzívní zejména v období 16. a 17. století, kdy ještě více upevnily a posilnily již existující kulturní, sociální a etnickou dichotomii mezi městem a venkovem. Město, které bylo kulturně a hospodářsky vyspělejší, jednotlivcům z nerománského prostředí díky jazykové a etnické integraci a asimilaci umožňovalo společenský vzestup, zatímco na venkově se vytvářely stabilní kulturní vzorce v duchu tradic slovanského obyvatelstva, jež zde bylo přítomno po staletí, a nové migrace je pouze posilovaly. Jejich vzájemná hospodářská závislost vyplývala ze symbiózy: město vstřebávalo produkci venkova a tomu zase styk s městem umožňoval styk se světem, což byl *modus vivendi*, který jim dovolil přežít.

Uvedené činitele depopulace v Istrii vedle restriktivní hospodářské politiky, úpadku hospodářské moci Benátek a rakouské hospodářské invaze přes přístavy Terst a Rijeku měly bezesporu vliv na to, že se města nerozvíjela do podoby moderních kapitalistických měst, jako tomu bylo na Západě, především v Itálii od 14. do 18. století; byť v některých

městech docházelo k „interiorizaci“, tedy vytváření protikladů mezi jednotlivými čtvrtěmi, které na úrovni města nepřímo reprezentují společenskou segregaci, základní konflikt nadále probíhal na úrovni města a venkova²⁵. Vedle hospodářského protikladu mezi městem a venkovem se to v Istrii projevovalo rovněž fenoménem asimilace, respektive integrace, neboť se změnou prostředí docházelo také ke změně etnické příslušnosti a kulturních charakteristik obyvatelstva měst a venkova (jazyk, obyčej, způsob oblékání a chování).

Sociální status se tak teprve ve spojení s prostředím, v němž jednotlivci žil, a s přijetím kulturních vzorců určitého etnického elementu proměňoval v základní protiklad, který však zpočátku neměl v pozadí etnické, ale mnohem více společensko-hospodářské, méně politické konflikty. Ty nevznikaly mezi hospodářsky výrazně odlišnými vrstvami, nýbrž mezi šlechtici a *popolari* (ekonomicky silným měšťanstvem, respektive městským obyvatelstvem), jež bylo nespokojeno s privilegovaným postavením místní šlechty. Nejenže jí byly prominuty leckteré daňové a pracovní povinnosti, ale její příslušníci téměř výlučně obsazovali i všechny funkce v místních správně-politických a finančních institucích, které umožňovaly poměrně slušné příjmy. Byť jim nedovolovaly zbohatnout, poskytovaly jim přece jen značné společenské i ekonomické jistoty a dobré postavení, pokud ovšem nedocházelo k finančním a politickým nepravostem, podvodům a krádežím majetku obce a církve, různých peněžních ústavů, skladišť a městských sýpek, různých *Monti di Pietà* ‚zastaváren‘ nebo bratrstev, což v ostatních oblastech tehdejší Benátské republiky nebylo nijak nezvyklé (Ventura 1964:375-473). Právě tyto okolnosti mnohdy vedly ke sporům a nepokojům, neboť obyvatelé měst i venkova se cítili podvedeni v otázce sociálních jistot, od nichž si mnohé slibovali a které spadaly do kompetence těchto orgánů. Zástupci nepriviligovaných tak vedle požadavku zajištění právního řádu v těchto institucích vznášeli také politické požadavky (účast při správě měst), jimž bylo tu více tu méně vyhověno.

Pomineme-li několik menších fyzických potyček v Piranu a Rovinji, řešily se všechny spory legálními soudními procesy a dlouhotrvajícím řízením na různých benátských úřadech; rozsudky nebyly nikterak závažné, v některých případech byl stanoven trest pro hlavní viníky. Typickým výsledkem stížností byla také četná administrativní opatření, která obě strany respektovaly jen krátkodobě, ale „ke skutečným ‚bojům‘, jak je někteří autoři líčí, vůbec nedocházelo“, čímž Danilo Klen v závěru svých zjištění z této oblasti (Klen 1977:333) naráží na závěry studie Miroslava Pahora (Pahor 1972).

Reálná situace v Istrii 19. a 20. století – v souladu s duchem svobody, společenské a ekonomické rovnosti, především však „probouzením“ národního „povědomí“ evropských národů – byla živnou půdou pro vznik nových konfliktů, které se napříště neměly odehrávat mezi „pánem a čeledínem“, ale mezi rozdílnými národními komunitami a kulturami ve městech a na venkově.